

*** מראה מקום: קובץ סקירות מחקרים
מתחומי המשפט העברי וחקר ההלכה, ותקצירי
פסקי דין רבניים 3 (תמוז תשע"ד, יולי 2014)**

תוכן העניינים

- 1..... דבר יושב ראש הוועדה הישראלית של האיגוד העולמי למשפט עברי
- 2..... משה הלברטל, "תולדות ההלכה והופעת ההלכה" – על סמכות ומניעות ועל אופני עבודת
איתי ליפשיץ, "טובים השניים מן האחד? – על סמכות ומניעות ועל אופני עבודת
ההרכב"..... 2
- Ilan Fuchs, Jewish women's Torah study: Orthodox religious education and
modernity..... 2
- אהרן קירשנבאום, 'בית דין מכין ועונשין': הענישה הפלילית בעם ישראל – תורתה
ותולדותיה..... 3
- שמשון אטינגר, הלכה ומשפט..... 4
- ירון זילברשטיין, "על 'מודרנה' שפה ומשפט: הלכות כתיבת שמות בגיטין"..... 4
- יצחק ברנד, "משפט העדה" – מעורבות העם בענישה הפלילית"..... 4
- אביעד יחיאל הולנדר, "סכנה, מדרון חלקלק!: הדאגה למורל החיילים כמקרה בוחן
לשיח ההלכתי באשר לשימוש בשיקולים מתירניים"..... 5
- מרדכי סבתו, "עדות מיוחדת" בדיני ממונות: האם הכשירו חכמים גם עדות
מצטברת?"..... 5
- ישי בלנק, "על מגבלותיהן של הזכויות החיוביות במשפט הישראלי"..... 5
- עמוס ישראל-פליסהואור ודפנה חורב-בצלאל, "גאולת האדם, העם והעולם: מנהיגות
מקומית והגות בינלאומית של הרב כלפון משה הכהן מג'רבא"..... 6
- אלימלך וסטרייך, "עיונים ראשונים במפגש בין רפואה ומשפט עברי במסורת מרוקו
במאה העשרים"..... 6
- תרביץ, רבעון למדעי היהדות, שנה פא (תשע"ג)..... 6
- Julia R. Lieberman (ed.), Sephardi Family Life in the Early Modern Diaspora
תהילה אליצור, "עמדת הרא"ש לגבי כפיית גט בעקבות אלימות הבעל: עיון מחודש
לאור צורתה המקורית של תשובת הרא"ש"..... 7
- שרון אהרוני-גולדנברג, "האקר כהלכה? חדירה למחשב בראי המשפט העברי"..... 7
- סקירת פסקי דין רבניים..... 8
- תיק מס' 73118 – הוגנות כשיקול בפרשנות חוזה – חופש החוזים בהלכה..... 8
- תיק מס' 843182/2 – מאסר לסרבו גט הלוקה בנפשו..... 8

עורך ראשי :
אביעד יחיאל הולנדר

חברי המערכת :
עמוס ישראל-פליסהואור, איתי ליפשיץ, רות למדן, רון שי קליינמן,
בנימין קצוף, עדו רכניץ

בהוצאת הוועדה הישראלית של האיגוד העולמי למשפט עברי
Jewish Law Association

דבר יושב ראש הוועדה הישראלית של

האיגוד העולמי למשפט עברי

אנו נערכים בימים אלו לקראת הכנס הבינלאומי ה-18 של האיגוד שיתקיים אי"ה בחודש הבא באנטוורפן (ט"ז-י"ט בתמוז, 14-17 ביולי). הנושא המרכזי של הכנס הוא: "יהדות, משפט וספרות", אולם תישמענה הרצאות גם בנושאים אחרים. מלבד ההרצאות, חברינו מישראל, מארה"ב ומאירופה שיגיעו לכנס זה עתידים לדון בו גם בשלל נושאים הקשורים לאיגוד, לפעילותו ולתוכניותיו לעתיד.

אנו שמחים לבשר כי מספר מנויינו בפורום האינטרנטי עומד כיום על למעלה מ-350. הפורום כולל רבנים ודיינים, אנשי אקדמיה ומשפטנים והוא משמש להעברת מידע על פעילות מחקרית ולהפצת מאמרים חדשים. כל מנוי יכול להעלות מידע על כנסים, ספרים, מאמרים, פסקי דין רבניים וכד' באמצעות האתר:

<https://groups.google.com/forum/?fromgroups#!forum/jlairsrael>

מאמרים להפצה ניתן להעביר גם לעורך "מראה מקום".

תודה לכל חברי הוועדה הישראלית ולחברים האחרים שתרמו לגליון זה. רוב תודות לד"ר אביעד י' הולנדר, מייסד העלון, עורכו ומעצבו הגרפי.

אנו שבים ופונים אליכם בהצעה לשלוח אל עורך "מראה מקום" חומרים לשם פרסום בעלון, לרבות רעיונות והצעות לשיפור.

בברכה,

פרופ' רון קליינמן

הקובץ שלפניכם כולל תקצירי מאמרים וחיבורים, כפי שנמסרו לנו מהוצאות לאור ומערכות כתבי-עת או מן המחברים (על רקע ירקרק), ולצידם תקצירי מאמרים ופסקי דין שנכתבו על ידי חברים ישראלים באיגוד העולמי למשפט עברי (על רקע סגלגל).

תודה להוצאות לאור ולמערכות כתבי העת על שיתוף הפעולה.

אנו מזמינים חוקרים, מלומדים, רבנים ודיינים לשלוח אלינו סיכומים קצרים מעין אלה של חומרים הנוגעים למשפט העברי ולחקר ההלכה, ונשמח לפרסמם בגליונות הבאים.

הערות והארות בנוגע לתוכן וצורה תתקבלנה בברכה לכתובת: aviad.hollander@gmail.com העורך

ד"ר עמוס ישראל-פליסהאור על:

איתי ליפשיץ, "טובים השניים מן האחד? – על סמכות ומניעות ועל אופני עבודת ההרכב"

משפטים מג (2013), עמ' 513

המאמר מנתח דיון שנערך בבג"ץ בדבר דיון בבית דין רבני בהרכב חסר. בפרק השלישי של המאמר המחבר משווה באופן מפורש בין עמדת המשפט העברי בסוגיות פרוצדורליות של מינוי מותבים ועבודת מותבים ודרכי כתיבת פסקי דין.

משה הלברטל, "תולדות ההלכה והופעת ההלכה"

דיני ישראל כט (תשע"ג), עמ' 1-23

ההלכה כמערכת נורמטיבית כפי שהיא התפתחה מן המשנה ואילך מתאפיינת ביצרת נורמות ברזולוציות גבוהות המעבות באופן משמעותי תחום משפטי מסוים. מאמר זה טוען שבמקורות המשפטיים בבית השני שאינם קשורים בספרות חז"ל ההלכה עדיין לא הופיעה והם אינם מתאפיינים ברמות רזולוציה גבוהות של נורמות. אפיון המאמץ של העיבוי של השדה הנורמטיבי כפי שהוא נעשה בספרות חז"ל וכתופעה ייחודית לספרות זאת נעשה במאמר תוך דיון בחובת הפאה ופיתוחה במשנה ובתלמוד הירושלמי. בסיכום המאמר ישנו ניסיון לעמוד על המשמעויות הרחבות של הופעתה של ההלכה בספרות חז"ל.

Ilan Fuchs, Jewish women's Torah study: Orthodox religious education and modernity

Routledge, 2013

הספר עוסק במספר שאלות יסוד לגבי ההלכה בעולם המודרני. באמצעות דיון בתגובות הרבניות השונות לשינויים בחינוך נשים עוסק הספר במפגש של ההלכה עם המודרנה. התגובות הרבניות לשינויים בחינוך נשים מגלות מגוון תגובות אורתודוכסיות למודרנה והסוגיה הופכת אבן בוחן למפגש זה. הספר מנתח טקסטים הלכתיים בעניין תלמוד תורה לנשים ומעלה שהדיון ההלכתי מגלם אסטרטגיות פרשניות שונות שהתפתחו לאור אתגרי המודרנה ובה בעת משקפים את האידיאל הנשי שרואה הפוסק בעיני רוחו. התשובות מגלות מגוון רחב של עמדות ביחס למקומה הראוי של האישה בעולם המודרני ומקומה בקהילה הדתית.

פרקי הספר עוסקים בסוגיות שונות, דוגמת ביקורת ההשכלה המזרח-אירופאית על העדר מערכת חינוכית לבנות. בנוסף, הספר דן בתגובות להקמת בית יעקב, ולאחר מכן ביצירת האתוס החרדי לגבי מקומה של האישה בחברה היהודית וחלקו על בית יעקב בעיצוב תודעה זו. פרקים אחרים בספר עוסקים בתפיסת החינוך לבנות בכתבי הרבי מסטמר, שזיהה את השיח סביב מעמד האישה כסכנה מרכזית ליהדות לצד הציונות, ובאדמו"ר מלובביץ' שביקר מערכת חינוכית בה נשים לומדות בהיקפים נרחבים יותר מהמקובל בעולם החרדי, על מנת ליצור מודל נשי אקטיבי החורג מהתפקידים המגדריים המסורתיים. הספר מסתיים בניתוח השיח ההלכתי על תלמוד תורה לנשים בחוגים האורתודוקסיים הלא חרדים ומצביע על תהליך של שינוי בתפיסת מעמד האישה בחוגים הללו.

המעין בהקדמת הספר יכול למצוא פירוט אפיונים כלליים של המשפט העברי, בהם מקורות המשפט, היות המשפט העברי שיטה משפטית חסרת טריטוריה, שיח החובות לעומת שיח הזכויות והתייחסות לפלורליזם. יצויין שהמחבר עצמו מבהיר שהוא מבקש להתנגד לגישה המפרידה בין המשפט העברי למקורו הדתי. הספר עצמו הינו בעל גוון אנציקלופדי, במובן זה שהוא שואף להקיף את החומר כולו, ונוגע גם בתחומים ונושאים

בהם המחבר לא מבקש לחדש אלא לסכם את המצוי בספרות המחקרית. עם זאת, הוא אינו מתמסר לנקודת מבט אחת, ומבקש למצוא את פשר תורת העונשין ההלכתית מתוך גישה רב-תחומית המביאה בחשבון את ממצאי מדעי החברה והרוח.

הספר כולל שלושה חלקים ונספח אחד. **בפרקו הראשון** מציע המחבר עיון ביסודותיו של החוק המקראי, תוך שהוא משווה את יחס המשפט והדת במצרים, ביוון וברומא עם מושג הברית בתורת ישראל. **בפרק השני** המחבר טוען שהמשפט הפלילי על פי התורה בלתי ישים, ועיקרו חינוכי. לעומת זאת, הפרוייקט של תורת חכמים היה ביסוס תורה פלילית שמסוגלת לבוא לידי ביטוי מעשי בעולם הממשי. מתוך כך יוצא המחבר לדון בחשיבה הפוליטית שהציג הר"ן ובפרשנויות שניתנו לה על ידי חוקרים ומלומדים בעת האחרונה. **בפרק השלישי** המחבר מציג גישות שונות לציודוקי הענישה ומטרותיה במשפט הכללי: לצד טענה אנתרופולוגית ולפיה הענישה היא ביטוי של סלידת החברה מהמעשה, הוא מונה מטרות כמו "מידה כנגד מידה", הרתעה, תועלתנות לחברה, ניסיון לשקם את הפושע ועוד. לאחר מכן הוא בוחן את עמדות המשפט העברי תוך התייחסות לעונשי המוות והמלקות בהלכה. מתוך הוא מגיע לדון, **בפרק הרביעי**, ביחס המשפט העברי לכאב והיסורים במשפט הפלילי העברי.

החלק השני נפתח בחיבור נפתח בדיון אודות מיתות בית דין, תוך הדגשת ההכרעות ההומאניות של חכמים בדרכי ביצוע עונשי המיתה. **בפרק הששי** של הספר, המחבר מנתח את משנת "ארבע מיתות בית דין", ומציע שסדר המיתות משקף את גישת חכמים, לפיה ככל שהמיתה מהירה יותר כך היא תוקפה קל יותר. בהמשך הוא מגיע למסקנות נוספות, מתוך עיון בפירושיהם של ראשונים, אחרונים וחוקרים. **פרקו השביעי** של הספר מוקדש לדיון ב"צורות מיתה לא הלכתיות", ובהן תלייה, צליבה, השלכה לבור, הטבעה במים ועוד. **בפרק ח** המחבר מבסס את העמדה לפיה פירוש הביטוי "ברור לו מיתה יפה" הוא "המעט ביסוריו". הגבלות לכלל זה הוא מציג **בפרק ט**, בו הוא דן בעונש הכיפה, וב**פרקים י-יא**, בהם נידונים באופני ביצוע עונשי מיתה לאורך ההיסטוריה היהודית. הדיון בעונשי המוות נחתם **בפרק השנים עשר** העוסק ביחס ההלכתי-מעשי למלשינים.

בפרק יג מוצג עונש המלקות כעונש בעל תפקיד שיקומי, ואף כאן המחבר מצביע על בלמים הומאניים לעונש הפגע בנאשם באופן גופני. **בפרק הבא** המחבר סוקר ודן בעונשים גופניים הנוספים על המלקות, ובהם קציצת איברים, גילוח שער, גירוש ועוד. מלבד עונשי גוף, ידעה החברה היהודית לנקוט באמצעי ענישה נוספים ואלה מוצגים ונידונים **בפרק טו**. השוואה חשובה ביותר מופיעה **בפרק טז**, בו נידון הפער שבין דין התורה לבין ההלכה הנוהגת לדורות. על אף הפיחות שחל באוטונומיה המשפטית של הקהילות היהודיות מימות הראשונים אל ימיהם של האחרונים, מצויים גם בימיהם של אלו תשובות הנוגעות לעניינים פליליים. אלו נידונים **בפרק יז**. אולם חשיבותו של פרק זה אינו רק בדיון במה שיש בדיוני האחרונים בתחום הפלילי, אלא גם בדיון במה שחסר ונעדר מספרות זו. **פרק יח** חוזר אחורה מבחינה היסטורית, והמחבר דן בו במדיניות הענישה של המהר"ם מרוטנבורג, הרא"ש, הרשב"א, רבנו יהודה בן הרא"ש וריב"ש.

פרקו **התשעה עשר** של החיבור שלפנינו מביא כמה ממסקנות הדיונים שקדמו לו, ובין היתר המחבר טוען כי הענישה הפלילית מצויה בטווח שבין תורת החינוך להנהגת הציבור. בסיכומו של הפרק המחבר עומד על כמה הבדלים משמעותיים בין התורה הפלילית שמשקפת בהלכה היהודית ובין התרבויות שאפפו את העם היהודי. לדעת המחבר, הבדלים אלו משקפים את היסוד ההומאני שבהלכה. קו זה ממשיך **בפרק כ** המדגיש את כוחה של התשובה ויחסה לכאב והייסורים בתורת העונשין. **פרק כא** מהווה מעין סיכום של הידע הרב והניתוחים המקוריים שהוצגו בפרקים הקודמים, והמחבר עומד בו על קוויה הייחודיים של תורת הענישה היהודית. **בפרק כב** החותם את החלק השני, המחבר פונה מהדיון התיאורטי אל הצעות יישומיות לאופנים בהם ניתן להעשיר את המחשבה המשפטית הכללית מתוך העיון בעקרונות הענישה שבהלכה היהודית.

החלק השלישי של הספר נפתח בהצגת סקירה היסטורית של רמת העבריינות בקהילות היהודיות לאורך הדורות. לאורך **פרק כג** המחבר סוקר שורת מחקרים המלמדים על פשיעה ברמות שונות באשכנז, ספרד, אנגליה, צרפת ועוד, והמחבר לא פוסח גם על מדינת ישראל במאה העשרים. **בפרק כד** המחבר משווה בין יסודות המשפט העברי ו"תורת הקרבן" (ויקטימולוגיה), המביאה בחשבון בקביעת העונש ארבעה מרכיבים: זהות הקרבן, גודל הפגיעה, שמיעת רצון הקרבן ומשפחתו וראיית הקרבן כבעל העניין העיקרי בענישתו של הפושע.

פרקים **כה-כז** דנים בהיבטים שונים הלכת "עין תחת עין", מהיבטים שונים. המחבר בוחן את המהלכים הפרשניים שחז"ל הציעו לפסוקי המקרא ואת ההלכה כפי שנקבעה במשנה תורה; בהמשך המחבר סוקר את הידוע על חוק זה במזרח הקרוב הקדום, בימי בית שני ועוד לצד בחינת ההיבטים הספרותיים וזאת מתוך השוואה לתרבויות ודתות שונות, ובפרק החותם את הפרק מצג המחבר דיון והצבעה על היבטים פילוסופיים, פסיכולוגיים ומוסריים שונים של הלכה זו.

לעומת עשרים ושבעה פרקי הספר בהם המחבר עסק בחוק, הרי שהנספח לספר עוסק בביטויים של הכלל "עין תחת עין" בעולמם של הפושעים המפרים את החוק. דומה שבסיום זה לספר יש ביטוי נוסף למקוריותו של המחבר שניכרת לאורך הספר כולו.

שמשון אטינגר, הלכה ומשפט

הוצאת מודן, בן שמון 2014

הלכה ומשפט מוקדש לנושאים אחדים מתחום הפילוסופיה של ההלכה היהודית.

הטענה המועלית כאן היא, שבעוד שמבחינת תכניה של ההלכה יש להבדיל בין נושאים שהם בבחינת "משפט" לבין נושאים אחרים, הרי שמצד דרכי פעולתה, התפתחותה ויישומיה, ההלכה כולה - על כל חלקיה - היא משפט, והיא דומה בכך לשיטות משפט אחרות.

הנושאים הנידונים בספר באים להציג ולהדגים את האמצעים והכלים שבהם ההלכה עושה שימוש לאורך הדורות בתחומים שונים. בין אלה: שאלת האמת המשפטית; קביעת הסמכות; בעיית השפיטות; יחסי הלכה ומוסר, ועוד. הדיון מבוסס על ניתוח מקורות מן ההלכה וההגות היהודית לסוגיהם ותקופותיהם, החל מן הקדומים - מדרשים, משנה ותלמוד - ועד האחרונים שבחכמי זמננו.

ירון זילברשטיין, "על 'מודרנה' שפה ומשפט: הלכות כתיבת שמות בגיטין"

עיונים בשפה ובחברה – כתב עת אלקטרוני בין תחומי של האגודה הישראלית לחקר שפה וחברה 2-1: 5 (2012), עמ' 157-180

לשפה תפקיד חשוב בעיצוב תרבות משותפת, ובהנחלת רעיונות שונים בין בני אותה התרבות. אחד הנושאים שבהם בא לידי ביטוי המפגש שבין עולם השפה ושמות בני האדם ובין עולם ההלכה, הנו בהלכות כתיבת שמות בגט. הלכות כתיבת שמות בגיטין, מספקות שדה מרתק למחקר על יחסה של ההלכה לחברה וללשונות הקיימים באותה חברה, שבמסגרתה היא פועלת. דומה כי החברה הסבירה בהקשר זה היא זו הנותנת מקום משמעותי לשימוש בשמות לועזיים, ואף מנסה לפענח את המציאות הסוציולוגית של האדם, בכדי לקבוע את שמו הפרטי העיקרי.

בתחום זה הפוסקים נוהרים מלייצר קטיגוריות הלכתיות עצמאיות, ומעדיפים להיצמד אל שפת הדיבור המוכרת והידועה, גם על פניה של השפה הספרותית שיש לה תימוכין כתובים. דווקא שימוש הנרחב של בני האדם בשפה הדבורה, מעניק לה את הביסוס והוודאות המשפטית הנדרשת לפסוקי ההלכה.

תהליכי החילון בעת החדשה גרמו לשינוי גם ביחס למניעיהם של בני האדם, בשימוש בשפות שונות. שימוש בשפה לועזית, מתוך תודעה 'יהודית', עשוי להיתפס כביטוי ליהדותו של האדם. שימוש בשפה העברית, מתוך מניעים 'אנטי דתיים', עשוי להיתפס פרדוקסאלית דווקא כבעייתי מבחינה הלכתית.

ד"ר איתי ליפשיץ על:

יצחק ברנד, "משפט העדה" – מעורבות העם בענישה הפלילית"

דיני ישראל כט (תשע"ג), עמ' 25-52

הפולמוס כנגד טקס הסקילה העממי הוא עתיק-יומין ומוכר גם מתוך ספרות חז"ל ובכך עוסק המאמר. המאמר מעמת את ההלכה המקראית המכירה בענישה פלילית עממית עם ההלכה החז"לית. המחבר מבקש להראות כיצד דוחים תנאים את טקס הענישה העממי ויוצרים הליך ענישה ממוסד. עם זאת חכמים מקפידים לשמור את הציבור מעורב בהליך הענישה. מצד אחד בית הדין מזוהה עם העדה ונחשב נציג שלה ומצד אחר הוא נבדל מהעדה ומקיים עמה יחסים לעומתיים.

מרדכי סבתו, "עדות מיוחדת" בדיני ממונות: האם הכשירו חכמים גם עדות מצטברת?"

סידרא כז-כח (תשע"ג), עמ' 175-209

"במאמר זה בחנתי האם הכירו חכמים, בדיני ממונות, בעדות מצטברת, היינו בצירוף עדויות על מקרים שונים היוצרים חיוב אחד על הנידון. הבדיקה העלתה שמושג זה עלה לראשונה רק בשלהי תקופת האמוראים בדברי נהרדעי. עורך הסוגיה בסנהדרין דף ל ייחס תפיסה זו גם לר' יהושע בן קרחה אבל כפי שביקשתי להראות על פי פשוטו לא התיר ר' יהושע לצרף אלא שתי עדויות על מקרה אחד שהעדים לא ראו אותו בו זמני (עדות מיוחדת). עוד ביקשתי להראות שאף ראשוני האמוראים, הן בסוגיה במכות והן בסוגיה בסנהדרין, לא ראו בדברי ר' יהושע כל ביטוי לעדות מצטברת. מסקנה דומה עלתה גם מניתוח סוגיית הירושלמי.

לתפיסה העולה מברית דמשק, שעל פיה ניתן לחייב את הנאשם על סמך עדות מצטברת, אין אפוא מקבילה בספרות חז"ל הקדומה, גם לא ביחס לדיני ממונות, לא בספרות התנאית, לא בירושלמי, ואף לא ברבדים הקדומים של הבבלי. תפיסה זו חזרה, אמנם, ועלתה בשלהי תקופת האמוראים על ידי נהרדעי, ועורך הסוגיה הבבלי אף ייחסה לר' יהושע בן קרחה, אלא שאין כל מקום להשוות את הלכת כת מדבר יהודה לפרשנותו של עורך הסוגיה הבבלי על מנת למצוא קווים משותפים בין הכת לבין חז"ל כפי שעשה גינצבורג. שאלת קבלת עדות מצטברת חוזרת אפוא להיות אחת מנקודות המחלוקת בין חז"ל לבין הכתות ויש לראותה על רקע ההבדל העקרוני בין חז"ל לכתות בשאלת תפיסת מושגי העדות, התוכחה וההתראה, אלא שאין כאן המקום להרחיב בכך" (מתוך סיכום המאמר).

אביעד יחיאל הולנדר, "סכנה, מדרון חלקלק!": הדאגה למורל החיילים כמקרה בוחן לשיח ההלכתי באשר לשימוש בשיקולים מתירניים"

בתוך: אביעד הכהן וצבי א' טל (עורכים), **ספרא וסייפא: ספר היובל לרב מרדכי פירון**, ירושלים, תשע"ד, עמ' 201-232

אחד השיקולים הפועלים בעולם האתיקה בכלל וההלכה בפרט הוא "המדרון החלקלק". בראשית המאמר ישנה הבחנה בין שלושה טיעונים שונים הנכללים בשיקול זה: טיעון אחד מסכים באופן עקרוני עם בר הפלוגתא, אלא שהוא מביע חשש מפני האפשרות שהקלה שניתנת בזמן ובמקום מסויימים תלך ותתרחב עד כדי שחיקה מוחלטת של ההלכה. השני, הוא טיעון ולפיו בר-הפלוגתא טועה בשיקול דעתו, וכבר עתה הוא מצוי בתחתית המדרון החלקלק. הטיעון השלישי מסכים עם הטענה העקרונית של בר-הפלוגתא, אלא שלפיה הוא מיישם את הטיעון באופן שאינו הולם את המסורת ההלכתית.

המאמר מבקש לבחון את השימוש בטיעוני "המדרון החלקלק" בתחום בו נדרשו הפוסקים למידה רחבה של שיקול הדעת: הלכות צבא. הדיון מתמקד בפסקי הלכה בהם השיקול המתירני היה שיש להקל עם החיילים למען שיפור המורל שלהם. אף כאן יש להבחין בין שלושה מצבים שונים: הראשון, הפסיקה תשפיע על רוח הלחימה של החיילים; השני, הפסיקה תשפיע על מצב רוחו של החייל בזמן לחימה; והשלישי, הפסיקה תשפיע על הקשר שבין החייל לקיום אורח חיים דתי.

במאמר נסקרות פסיקות בנוגע לפינוי חללים בשבת, הצטרפות רב צבאי לנסיעת לוחמים בשבת, ברכת המצוות על קיום ליל הסדר לאחר חצות, יציאה מתחום שבת וטלטול לשם שמיעת תקיעת שופר ועוד.

המאמר מראה שהיתר פינוי גופות בשבת הלך והתרחב במשך השנים, וכך פוסקים אחדים, ובהם גם רבנים צבאיים, התירו חילולי שבת למען מורל החיילים במקרים נוספים, וזאת על אף החשש מן המדרון החלקלק. לצד פסיקה זו, במאמר מובאות דוגמאות נוספות לפסיקה של הרבנות הצבאית בהן הדאגה למורל החיילים מהווה שיקול מכריע, ולצד אלה ישנן דוגמאות למקרים בהם החשש מהמדרון הכריע את השיקול המתירני.

בחלקו האחרון של המאמר נערך דיון באשר לאופנים השונים של השימוש בטיעון המדרון החלקלק, תוך התייחסות למעמדם של הטוענים ושל המתגוננים, ועמידה על הכח המשתק בשיקול זה.

ד"ר עמוס ישראל-פליסהאור על:

ישי בלנק, "על מגבלותיהן של הזכויות החיוביות במשפט הישראלי"

עיוני משפט לו (2013), עמ' 97

המאמר לא מתייחס למשפט עברי, או למקורות של משפט עברי – אבל המתעניין במשפט ישראלי בהיבטים של משפט ותרבות ובוודאי המתעניינים באינטראקציה בין משפט עברי לבין משפט ישראלי – ימצאו עניין בכמה טיעונים במאמר מעניין זה.

תרביץ, רבעון למדעי היהדות, שנה פא
(תשע"ג)

קובץ עשיר זה של כתב העת **תרביץ** מכיל קרוב לעשרים מאמרים המוקדשים לפרופ' יעקב זוסמן בהגיעו לגבורות. רובם עוסקים בפרשנות, חידושים ותהיות ביחס להלכות וסוגיות במשנה, בתלמודים, ובמקורות הלכתיים נוספים. ראוי לציון מאמרה המחכים של ורד נעם 'האם הכירו חז"ל את כתבי יוסף בן מתתיהו' ומסקנתה בדבר תשתית משותפת של אגדות ומסורות יהודיות היסטוריות שעמדו לפני יוספוס פלוויוס וחז"ל.

אלימלך וסטרייך, "עיונים ראשונים במפגש בין רפואה ומשפט עברי במסורת מרוקן
במאה העשרים"

עיוני משפט לז (2013), עמ' 139-194

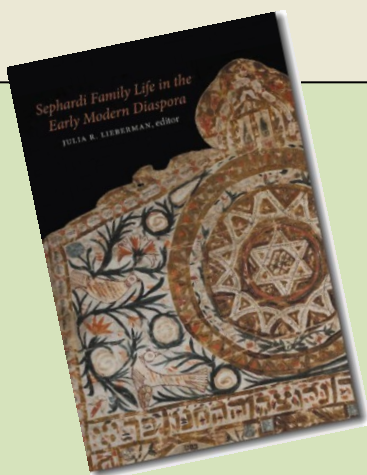
מחקר זה בוחן שני תחומים של מפגש בין ההלכה לבין הרפואה המודרנית במסורת המרוקאית באמצע המאה העשרים: האחד – ענייני ברית-מילה; והאחר – ענייני פרוץ ואבהות. בשני התחומים מסורת זו מתאפיינת בהעדר חרדה בתגובותיה על חידושים של הרפואה המודרנית. אדרבה, הרפואה המודרנית זוכה בברכת "ברוך הבא" חמה, ובלשונו של אחד החכמים – "אור חדש נגה בימינו אלה בכל ענפי החכמה והמדע, ואחת מהנה חכמת הרפואה והניתוח". תופעה זו מיוחדת בהשוואה לכל מסורת הלכתית במרכז אחר בעידן המודרני, מתחילת תקופת האמנציפציה והחילון בראשית המאה התשע-עשרה ועד ימינו. היא בולטת ביותר בתחום של ברית-המילה בהשוואה לתגובותיהן של מסורות אחרות במרכז אירופה, במזרח אירופה ובמרחב הספרדי. המסורת המרוקאית הרחיקה לכת כאן אף יותר מכל זרם מתון, אשכנזי או ספרדי, בהסדירה את הנושא באמצעות חקיקה מקיפה, שהוחלה על כלל הציבור ללא יוצאים-מן-הכלל, תוך היענות מלאה לדרישות הרפואה המודרנית. אהדה זו לרפואה המודרנית לא נבעה מהיכרות מעמיקה עם כל ענפי הרפואה המודרניים.

בענייני פרוץ, למשל, לא נחשפו חכמי מרוקו בארצם לחידושי הרפואה המודרנית, והמשיכו לנקוט עמדות שהתבססו על הידע המדעי והרפואי הישן, המוצא את ביטויו במקורות הלכתיים קדומים. עם זאת, אני סבור כי התוודעות לחידושי הרפואה הייתה מובילה לקליטתם בתוך המסגרת ההלכתית על בסיס הקטגוריה של "השתנות הטבעים", אשר במקרה אחד אף הורחבה ל"השתנות הזמנים". קשה לבחון השערה זו באופן מעשי, משום שהמרכז במרוקו התחסל ורוב חכמי ההלכה עלו לישראל. אולם ניתן לשאוב תמיכה בה מהתייחסותו של חכם מרוקאי, לאחר שעלה לישראל, לשאלת קביעתה של אבהות באמצעים גנטיים. התייחסותו המאופקת והעניינית של אותו חכם בולטת על רקע היחס המתנכר והשפה הקשה כלפי המדע שהפגינו דיינים ישראלים מרכזיים כאשר עמדו לראשונה מול ממצאי הגנטיקה.

עמוס ישראל-פליסהואור ודפנה חורב-בצלאל, "גאולת האדם, העם והעולם: מנהיגות מקומית והגות בינלאומית של הרב כלפון משה
הכהן מג'רבא"

דיני ישראל כט (תשע"ג, 2013), עמ' 217-258

הרב כלפון משה הכהן (1847-1950) היה מראשי קהילת האי ג'רבא בתוניס בזמן המעבר שלה לתקופה המודרנית. כמנהיג, אב בית דין ופוסק חשוב הוא היה קשוב לקהילות ישראל בתפוצות ולנעשה בעולם באופן כללי. הוא היה אולי הפוסק הראשון שגיבש תפישת עולם הלכתית ופסיקה מקיפה ומעמיקה המתמודדת עם המשפט הבינלאומי כשיטת משפט, עם מוסדותיו של משפט זה ועם ההשלכות של קיום המשפט הבינלאומי על החזון הציוני והמשפט במדינה העתידה לקום, וזאת כציוני נלהב. המאמר סוקר את המשפט הבינלאומי הקיים והרצוי, עומד על החידושים בפסיקתו ומנתח את אופן פסיקת ההלכה של הרב. המאמר משלב ניתוח של שתי תחומי ידע – מחשבת ישראל ומשפט עברי – תחומי ההתמחות של המחבר והמחבר.

**Julia R. Lieberman (ed.),
Sephardi Family Life in the
Early Modern Diaspora**

Brandies University Press, 2011

קובץ מאמרים זה בוחן מזוויות שונות את חיי החברה והמשפחה של יהודי ספרד לאחר הגירוש (1492).

המחברים זורים אור על מיגוון של קהילות ישראל ברחבי האימפריה העות'מאנית, בצפון אפריקה ובמערב אירופה. חלק מהמאמרים מבוססים על מקורות הלכתיים, בעיקר על ספרות השו"ת, ודנים בין השאר בנישואים בין-עדתיים, הענקת סבלונות, גידול ילדים ואפוטרופסות, שיבה ליהדות, ועוד.

זמין במרשתת בכתובת:

<http://muse.jhu.edu/books/9781584659433>

ד"ר איתי ליפשיץ על:

שרון אהרוני-גולדנברג, "האקר כהלכה? חזירה למחשב בראי המשפט העברי"

מאזני משפט ח (תשע"ג), עמ' 237-300

המאמר מראה כי עקרונות ההלכה היהודית עשויים לשמש מקור השראה רעיוני להרחבתם של דיני הקניין בכל הנוגע לחזירה למחשב. מן המקורות עולה כי יש להתייחס גם להיבטים ערטילאיים של הקניין – ניתן לגנוב ולגזול גם דבר לא מוחשי כגון מידע ממוחשב. ניתן לגנוב מידע אף אם המקור נותר בידי בעליו. יישומה של תפישה מרחיבה זו לדיני הקניין הממוחשב עשויה ליתן מענה לצרכים המשתנים של החברה המודרנית.

תהילה אליצור, "עמדת הרא"ש לגבי כפיית גט בעקבות אלימות הבעל: עיון מחודש לאור צורתה המקורית של תשובת הרא"ש"

דיני ישראל כט (תשע"ג), עמ' 125-153

כמעט בכל דיון המוקדש לבעיית מסורבות הגט ויסודותיה בהלכה, נזכרת תשובת הרא"ש המופיעה בדפוס שו"ת הרא"ש בכלל מג סימן ג. התשובה מובאת כדוגמה לעמדה הלכתית קיצונית, לפיה גם אלימות קשה מצד הבעל המגיע עד כדי סכנת חיים לאשתו, אינה מהווה עילה לכפיית גט. במהלך הדורות נזקקו פוסקים ודיינים לתשובה זו כשבאו לפניהם תביעות לכפיית גט על בעל סרבן, במקרי אלימות. מעמדו הרם של הרא"ש כפוסק השפיע לא אחת על דחיית תביעות אלו. במקרים אחרים נעשה מאמץ הלכתי ניכר ליישב את התשובה באופן שיאפשר כפיית גט על בעל אלים. המאמר משווה בין תשובת הרא"ש כפי שהיא מוכרת מן הדפוסים לבין נוסחה בכתב יד ירושלים בו מופיעות תשובות הרא"ש כפי שהיו לפני סידורן בכללים. ההשוואה מלמדת כי חל שינוי משמעותי בצורתה של התשובה המקורית. מקריאת הנוסח המקורי מתברר שהמקרה שבא לפני הרא"ש אינו מקרה של סרבנות גט, ועל-כן ייחוסה של העמדה המחמירה לרא"ש מוטל בספק.

סקירת פסקי דין רבניים

הרב שמואל פולצ'ק, (מכון משפטי ארץ, עפרה) על:

תיק מס' 73118 – הוגנות כשיקול בפרשנות חוזה – חופש החוזים בהלכה

בפני הדיינים: הרב יוסף כרמל, אב"ד, הרב דניאל כץ, הרב סיני לוי. בית הדין של "ארץ חמדה גזית", ירושלים.

ככלל, צדדים לחוזה חופשיים להסכים כמעט על כל דבר, גם אם אין מדובר בהסכם הוגן. במשפט עיקרון זה בא לידי ביטוי במושג "חופש החוזים", ובהלכה בכלל "כל תנאי שבממון קיים" (שו"ע חו"מ רכה, ה).

הסכם שאינו הוגן מחייב בדיקת כמו הסכם הוגן. לפי זה, לכאורה, השאלה מהי תוצאה הוגנת אינה משמעותית כשבאים לפרש חוזה, שאותו יש לפרש לפי לשונו. אמנם, למעשה, ההוגנות "נכנסת בדלת האחורית" כשיקול בפרשנות החוזה. כך היה גם במקרה שנדון בבית הדין של ארץ חמדה גזית בירושלים (תיק מס' 73118; הדיינים: הרב יוסף כרמל; אב"ד, הרב דניאל כץ, הרב סיני לוי).

בית הדין קבע כי מעבר לשאלת הפרשנות המילולית של החוזה, יש להעדיף את הפרשנות ההוגנת יותר. אמנם, אילו היה החוזה קובע במפורש הסדר בלתי הוגן, היה לכך תוקף, שכן תוקף חוזה אינו מותנה בהוגנותו. אבל מכיוון שהדבר אינו מפורש בהסכם, יש לפרשו לאור מה שכבר נפסק בעבר בבית הדין (תיק מס' 1308) כי "כאשר יש שתי אפשרויות לפרש חוזה יש להעדיף את הפירוש היוצר תוצאה הוגנת יותר". הנימוק לכך הוא שחוזים יש לפרש לפי כוונת הצדדים (שו"ע חו"מ סא, טז), ואין זה סביר שאחד הצדדים היה מסכים לחוזה שאינו הוגן המקפח אותו. כלומר, שיקולי ההוגנות מסייעים לעמוד על כוונת הצדדים, ומתוך כך על פרשנות החוזה. גם בעניין ההסכם הנדון כאן קבע בית הדין כי "יש להעדיף את הפרשנות בה לא נוצר מצב לא סביר, שיש בו גם בעיה אתית".

הרב עדו רכניץ (מכון משפטי ארץ, עפרה) על:

תיק מס' 843182/2 – מאסר לסרבן גט הלוקה בנפשו

בית הדין הרבני הגדול, בפני הדיינים: הרב אליהו אברג'יל, הרב אליהו היישריק, הרב א' אהרן כץ

כיצד יש לנהוג באדם הלוקה בנפשו במסגרת הליך אזורחי? כאשר מדובר בהליך פלילי בסמכות בית המשפט לשלוח את החשוד לבדיקה פסיכיאטרית, אולם, בהליך אזורחי הדבר אינו ניתן. הדבר מעורר את השאלה כיצד יש לנהוג באדם שיש חשש משמעותי שהוא לוקה בנפשו ועקב כך זכויותיו עלולות להיפגע במסגרת ההליך המשפטי.

שאלה זו עמדה לדיון בפני בית הדין הרבני הגדול (תיק מס' 843182/2, בפני הדיינים: הרב אליהו אברג'יל, הרב אליהו היישריק, הרב א' אהרן כץ) כאשר הוא דן בערעור על פס"ד של בית הדין האזורי. בפסק הדין קמא הוטל עונש של שנתיים מאסר על בעל שסירב לתת גט לאשתו, וזאת, למרות מחלת הנפש בה הוא לוקה. במקביל לדיון בבית הדין הרבני הגדול, הוציא בית המשפט העליון צו עיכוב ביצוע, ובכל זאת בית הדין קובע כי עיכוב הביצוע איננו מונע ממנו לדון בשאלה המהותית.

פסק הדין שנכתב על ידי הרב אליהו היישריק מתמודד עם הדילמה הקשה בפניה ניצב בית הדין: מחד גיסא, החשש לפגיעה באדם חולה, ומאידך גיסא, הפגיעה באשתו מסורבת הגט.

הרב היישריק מתמודד עם הדילמה ברובד המשפטי והעובדתי גם יחד. ברובד המשפטי הוא מתחיל בקביעת בג"ץ כי בית המשפט אינו יכול לכפות על אדם לעבור בדיקה פסיכיאטרית. רק הוא עצמו או האפוטרופוס שלו יכולים לבקש בדיקה שכזו. כיון שכך, כל זמן שלא הוגשה לבית הדין חוות דעת פסיכיאטרית הקובעת שבעל הדין איננו כשיר, על בית המשפט לנהוג בו כאילו היה כשיר, ואף להחליט על מאסרו. בג"ץ ממשיך וכותב שבאופן פרדוקסאלי, דווקא בבית הכלא ניתן לכפות על אסיר בדיקה פסיכיאטרית במצבים מסוימים.

לאור קביעה חוקית זו, קובע הרב היישריק כי לאור העובדה שהבעל לא עבר בדיקה פסיכיאטרית, אין מניעה ואף אין מנוס מהטלת עונש מאסר עליו, גם אם יש חשש ממשי שהוא לוקה בנפשו ובראיית המציאות שלו. משמעות הקביעה היא שאדם שיש חשש לבריאותו הנפשית שאינו מוכן לעבור בדיקה פסיכיאטרית איננו יכול לכפות מצב של "שב ואל תעשה". קרי, לא יתכן שבעל דין יטען שהוא פטור מן הדין עקב מצבו הנפשי בשעה שהוא לא מוכן לאפשר את בדיקת מצבו. כיון שכך, אל מול הדילמה הקשה שבפני בית הדין ההכרעה היא שכל זמן שאין ראיה לפטור מסיבות נפשיות, הרי שהדין חל.

אכן, אם מדובר באדם שאינו כשיר הדבר יתברר בבית הכלא בעל כורחו של האסיר. לכך יש להוסיף כי האפוטרופסית של הבעל טענה כי הבעל אינו מוכן לקבל כל טיפול נפשי. ומכאן, שמאסרו של הבעל, שבו הוא מחויב על פי דין, יכול שיהווה גם הזדמנות לטיפול נפשי.

על האיגוד העולמי למשפט עברי (The Jewish Law Association)

האיגוד העולמי למשפט עברי, שנוסד בשנת 1978, מבקש לקדם לימוד ומחקר של המשפט העברי. האיגוד מספק נקודת מפגש מרכזית בין-תחומית לחוקרים ואנשי מקצוע בתחומי המשפט ומדעי היהדות. חברי האיגוד מייצגים נקודות מבט דתיות, פילוסופיות ואינטלקטואליות מגוונות, ובאים ממדינות רבות, מישראל עד לארגנטינה, מקנדה וארה"ב עד לאוסטרליה, ממערב אירופה ועד לדרום אפריקה.

האיגוד קיים עד היום 17 כנסים דו-שנתיים בינלאומיים. הכנס האחרון התקיים באוניברסיטת ייל, ניו הייבן, באוגוסט 2012 והכנס ה-18 אמור להתקיים אי"ה בקיץ 2014 באנטוורפן, בלגיה. חלק מן ההרצאות המוצגות בכנסים מתפרסם, לאחר שיפוט אקדמי, בכתב העת של האיגוד *Jewish Law Association Studies*, שכולל גם כרכים המוקדשים לנושאים, ואשר מתוכנן להתרחב ולכלול גם מונוגרפיות.

עד היום פורסמו עשרים ושלושה כרכים של מחקרי האיגוד העולמי למשפט עברי, כולל כרכים שיוחדו לבחינת משפט עסקי במשפט העברי, דיני משפחה במשפט העברי, זהות יהודית, ביו-אתיקה ומדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. פרטים מלאים על תכני הכרכים מופיעים בדף הפרסומים שבאתר. בנוסף לכך, האיגוד תמך בפרסומו של ספר לימוד בשם: *An Introduction to the History and Sources of Jewish Law (OUP)*.

בשנת 2012 החלה הועדה הישראלית של האיגוד להוציא את העלון האינטרנטי "מראה מקום" בעריכת ד"ר אביעד י" הולנדר. העלון כולל פרסומים חדשים בעברית בתחום המשפט העברי ובהם ספרים, עבודות מחקר, מאמרים ופסקי דין רבניים.

ניתן לקבל באתר של האיגוד [שכתובתו: <http://www.legaltheory.demon.co.uk/jlas>] מידע הנוגע ל**חברות באיגוד**, ל**נושאי התפקידים** ול**לחוקת האיגוד**, ו**כן מידע על הכנסים**, פרטים בנוגע ל**פרסומים**, המוצעים לחברי האיגוד במחירים מיוחדים, ספרייה וירטואלית של **תקצירי מאמרים** העוסקים במשפט העברי ומשאבים נוספים כוללים **קורסים במשפט העברי**. כמו כן נמצאים באתר גם **לינקים לאתרים רלוונטיים** נוספים.